

Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение

"СОШ № 4 " г. Назрань

СОГЛАСОВАНО:	УТВЕРЖДАЮ:	РАССМОТРЕНО
Зам.директора по УВР Кодзоева З.А. 08.2023 г.	Директор ГБОУ "СОШ № 4» Буружев Х. Л-А. Приказ №__от __. __ 08.2023 г.	на заседании ШМО Протокол №__от __08.2023 г.

РАБОЧИЕ ПРОГРАММЫ ПО ИНГУШСКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ ДЛЯ 5-11 классов

ГБОУ "СОШ № 4"

НА 2023 - 2024 УЧЕБНЫЙ ГОД

Уровень: общеобразовательный

Преподаватель: Бачалова Фатима Джараповна

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Предмет : Ингушский язык

Класс: 9

Всего часов на изучение программы : 68 ч.

Количество часов в неделю : 2 ч.

Учитель : Бачалова Ф.Д.

2023 - 2024 учебный год

ГІАЛГІАЙ МОТТ

БАЛХА ПРОГРАММА

Тахан ишкола хьалхашка латта декхар — хьалкхувш йоагІача тІехьенна кІоаргаІа а чІоагІаІа а Іилмай лардаш Іомайр, практике царех пайда эца шаьрбенна а ховш а уж хилар.

Вай заман Іилма а, техника а, культура а, адамий вахар а дегІадарга хьежжа хила беа школашка лелабу хьехам а. Ишколашка вахарцара бувзам чІоагІбаро дІадех ишколе еррига дисциплинаш хьехаш, царца гІалгІай мотт хьехаш а, практи -чески болх бар ноагІа совдоаккхаш хила а дезилга.

ГІалгІай мотт Іоабар, къаьстга грамматика Іомайр, боккха лоархІам болаш да дешархой кхетам дегІабоалабара, хІана аьлча, гІалгІай метта грамматика харо доккха новкъостал ду эрсий мотт дикагІа кхетабара а.

ГІалгІай мотт хьехара процессаца йовз дешархошта наьна метта хозал, из бІаьхий хилар. Цо новкъостал ду, къамий яхь а йолаш, дешархой хьалкхебара.

ГІалгІай метта бокьонаш (цун хозле) гойташ из кІоаргга Іоабаро новкъостал ду вай мехкарча къамий чулоацам бола культура кхейра. Цунга хьежжа, школа эггара доккхагІдола декхар — эздел долаш, гІулакхаца, дийша, дика литературни наьха мотт ховш бола нах кийчбар да. Дешархошта дІахьехар хила деза уж кхетаргболаш, Іомадьчок пайда эца ховш хургболаш. Из болх массаза а аналитико-синтетически наькъаца дІабахьа беа: грамматически бокьонаш вІаши юсташ, Іомаеш йолча теоретически материала юкьера керттердар хьакъестаде ховш (кхетам кхебеш а лакхбеш а), дІахо шоаш кхетадаьр хьадувца а, цунах къамаьл деш а, яздеш а, пайда эца Іоабеш.

ГІалгІай метта урокаш тІа дешархоша Іомаю гІалгІай метта грамматика лардаши, дешари, (къамаьлаца а йоазонца а деш дола) къамаьл шаьрдара наькъаши.

5—9 классашка наьна гIалгIай мотт хьехара курс йолаю юххьанцарча классашка дешархоша Iомадаьчун а дайзачун а овлан тIара, дIахо Iомадер хьалха Iомадаьчунца дувзаш дIахьо.

5-ча классе юххьерча школе Iомаь морфологически орфографически керттера бокьонаш кердаяьхачул тIехьагIа, синтаксисахи пунктуацехи лаьца юкьера кхетама курс хьеха белгалгьяьккхай, дIахо синтаксиса ларда тIара Iомае йолаю морфологи, орфографи.

5—6-ча классашкеи 7-ча классе ах шера фонетика, лексика, морфологии орфографии Iомаю, 7-ча классе шоллагIча ах шераи 8—9-ча классашкеи синтаксиси стилистикеи Iомаю.

5—7 классашка морфологии орфографии Iомаю синтаксиса ларда тIа. Синтаксис дика ца ховш хилча, дешархой дувза- денна къамаьл шаьрде йиш яц, цудухьа чIоагIа лоархIам болаш да дешархошта из дакъа дика хар.

5-ча классе синтаксиси, пунктуации Iомаьчул тIехьагIа Iомаю фонетика.

Дешархошта из тема дика ца ховш хилча, хала да тайп-тайпарча къамаьла доакьой нийсаяздара бокьонаш караерзае.

Фонетика хьехара декхар да гIалгIай метта оазий башхалонаш шаьра йовзийтар, литературни наьна мотт Iомабара (шаьрбара) новкъостал а деш. ГIалгIай метта мукъа оазаш цкъаза йIаьха а лоаца а хиларга хьежжа, деша маIан хувцаш хул: **аха-áха; даша-дáша; дIааха-дIаáха; мелар-мéлар; догIа-дóгIа; еза-éза; я-я́.**

Цу цхьадолча дешай маIан предложене чулоацамга хьежжа мара а гучадалац.

5—6-чеи классашка Iомаю, лексикеи фразеологии. «XIара сага ха деза гушдар таька а кхетаде а, ше кхетадаьчох керттердар дIахо кхычунна додала».

Из керттера а лоархIаш, дешархой кхетабе беза хIара деша маIанах, лакхье еза цар дешай ганз. Дешархой кийчбе беза дийшар таька, кхето, кхетадаьр хьадувца.

5—7-чеи классашка Iомаду къамаьла доакьош. Семантически (дешай, цхьанкхийтгача дешай, формай лоархIам гой- тар), морфологически (деша грамматически категореш — класс, таьрахь, легар, и кх. др.) Синтаксически (предложенена юкьера дешай гIулакх) юкьарча белгалонашца къоастадаь, лексико-грамматически тайпаш да къамаьла доакьош.

Ер раздел дешархошца караерзаеш, учебника автора а хъехархошта а хълхашка латга декхар да, къамабла доакьош предложене юкьера, шеко йоацаш, кхетаде бераш Јомадар.

Къамабла доакьош шабра къестаде дешархой Јаьмача, цар логически кхетам лакхлу, берашта аттагІа корадоагІа, довз, къоасталу, моллагІа дале а, грамматически хувцамаш хинна дешаш. ДІахо йодача хана (8—9 классашка) дешархошта дизза кхетаде деза синтаксис. «Къамабла доакьош Јомадича дешархой кийчлу синтаксис яха дакъа Јомаде (кхетаде).»² Цо новкъостал ду предложенешта юкьерча дешай мел дола бувзамаш шаьрде.

Грамматика Јомаеш, дешархошта шабра, дика ха дезар: деша лард, чаккхе, овла, дешхълхе, суффикс; къамабла доакьош (керттера а гІулакха а): цІердешай дожарий маІанаш, цар хаттараш; хандешай ханаш; цу къамабла доакьой нийсаяздара бокьонаш; предложени, предложене чура дешай бувзам, предложене маьженаш, цун керттера тайпаш. Дешархошта ха дезаш да (шоаш Јомадаьчох лаьца), дош мишта хьахиннад, из малагІча къамабла доакьоех латт, и кх. дІ.

Чоалхане-караара предложенеш Јомаеча хана, хъехархой керттера декхар да цу предложенешка керттераяри карараяри малагІа я, къоастае дешархой Јомабар, царна юкьера бувзам хьалаха хар. Пунктуаци Јомаеча хана, теркалде деза массаза а интонаци, пунктуаци вІаший нийсьеш хилар, дуккхаза а нийслу цунах лаьца дешархоша гІалаташ деш, бакьда сецара хьаракаш массаза а увттадац ашара сецаргеи цунна хувцамаш хиларгеи хьежжа, хІаьта цунца цхьана йиш айярцеи лаь- гІярцеи къамабла юкье сацар деш йола дуккха а моттигаш хул, цхьаккха а сецара хьаракаш ца увтгадеш. Цхьабакьда, ха дезаш да цхьайолча предложенешка, цар оттамга хьежжа, интонаци теркалъеш, сецара хьаракаш увтто дезаш хилар. Цхьайолча моттигашка интонаци теркалъяр — хиланза даргдоацарех да, хІана аьлча, из теркал ца йича, малагІа хьарак оттаде деза ховргдоацандаь. Иштта из теркалъярца увтгаду предложени кхоачалуча тІадамаш, хаттареи айдареи хьаракаш, тІадерзара тІехьа (предложене юкье), айдардеша тІехьа, **xlaa, a...** — яхача дешашта — предложенешта тІехьа увтгадеш дола запятойш а, айдара хьаракаш а, цхьан тайпарча къоастамашта юкье запятойш а, хоттарг юкьедоацача чоалханеча предложенешка запятойш, запятойца тІадами тиреи, и кх. дІ.

Синтаксис Јомаеча хана хъехархо декхарийла ва интонаце зем а боаккхаш, цунах пайда эцара торонех дешархой дика дІакхетабе.

Синтаксиси пунктуации Юмаеча хана интонаци теркалге езаш хиларо, хьехархо декхарийла ву дешархошта хІама ха-зийта, ашара хувцам, цун лакхал, низ, сихал хьалаца хар дегІадооладе а, хІаьта Юмореи тохкам барей болх ше дешархошца беча хана, ше ешаш йола предложенеш нийса еша а, хІана аьлча, интонаци хувцаро предложене маІан а сецара хьаракаш а хувца тарлу.

ХІара урока тІа хьехархо хьежа веза, дешархоша деш дола кьамаьл логически а бувзам болаш хиларга, дешаш дола масалаш хоза кьоастадеш дешалга, и кх. дІ.

Учебника материала тІа болх беча хана хьехархо хьежа веза дешархошта дешаш довзийта, нагахьа санна ца довзаш дола дош иийсделча, из дІахьеха деза.

Лексически балха (кьаьстта синонимашца беча балха) дешаш кийчдеш, пайда эца йиш я учебникий тексташкеи Юмаеча литературни кхолламашкеи долча дешаех (словарех а), берий лексически гІалаташ тахкарах, йоозонца а деча кьамаьла а кийчо ярах. Наьна метта урокаш тІа художественни литература тІара тайп-тайпарча лексически а фразови а материалех пайда эца беза хьехархо.

Дешархой кьамаьла культура лакхьярцей навикаш дегІайооалаярцей кьаьста хила йиш яц школе грамматика Юмаяр. Грамматика Юмаеш, керттера уйла тІаяхийта еза тайп-тайпара упражненеш нийса кхоачашьара. Цар новкьостал ду дешархошта кьамаьл карадерзадеш, орфографически а пунктуационни а говзал дегІайооалае, грамматически материал ди- кагІа кхетае.

Дешархошка шерра пайда эцийта беза гонахьа долча бакьдолдох, школе а школа арахьа а цар беча кьахьегамах. За- нятеш еш, лексически материал лохаш, предложенеш увтгаеш, сочиненеш язье кийчлуш а уж язьеш а, йоозонца а деш долча кьамаьлаца а общественно-пайдане балха шоаш деш дар кьахьокхаш, хила деза дешаш. Цунца цхьана, дувзаденна долча кьамаьлаца беш бола болх вІашагІболлаш, бераш практически кийчдара болх а бе беза (пенгазет, журнал арахецар, выставкаш яр, самодеятельность кийчьяр, и кх. дІ.)

Литература программа тІа язье лаьрхІа йолча изложенешца, сочиненешца кхоачашде деза хьехархо.

Грамматика уро- кий декхараш а, изложени язье аьнна хьакьоастаяь йолча текста анализ еш, берий теркам тІабахийта беза хьехархо нийсеи, кьаьгаи, кьоасталуши кьамаьл дара, текста тІа нийслуш йолча синонимаштеи цхьайолча синтаксически конст- рукцештеи, и кх. дІ.

Тайп-тайпарча справочни пособех пайда эца Юмаде деза хъехархочо бераш (дошлоргех, таблицех, и кх. дI.). Эггара чЮагIагIа цар пайда эца безаш йола пособи-школьни орфографически дошлорг да.

Дешар Юмадара бола йоазон болх беча хана, дошлоргах пайда эцийта беза дешархошка. Иштта Юмабе беза дешархой шоаш деча йоазон балхаш тIара гIалаташ леха а уж нийсде а. Даим словарно-орфографически болх барца Юмаду хъехархочо бераш текста тIара йIаьхеи лоацеи оазаш къесте а, эшаш дола дешаш хьалеха а, царна кIал така хьакха а, и кх. дI.

ГIалгIай метта занятеш тIа, ше керда материал дIахьехаш, хъехархочо лораде а лархIа а деза хьалха Юмадаь дешархошта ховшдар.

Дешархошка дагалувцийта гIерта веза хьалха Юмадаьчох царна ховшдар (цхьайолча хана шоай лоIаме учебника тIара болх баьчул тIехьагIа).

Дешархошта кIезиг-дукха довзашдар юха цIаькха а дIадувца деза. Цунца цхьана, кхы дIахо йодача этапаца цар Юмае езаш йолча халача темага кийчбе беза дешархой.

Иштта, морфологи Юмаеча хана, лоархIам болаш да синтаксиса хаттараш Юмадар а (предложене чухь дешашта юкье бувзам оттабар, предложене керттереи кертерзеи маьженаш йовзар, и кх. дI.)

Даим кердадаха деза дешархошца Юмадаьр, наьна метта грамматика темаш Юмаеча хана а Юмадаьр кердадаккха ден- нача сахьаташка а.

ХIара классе шу долалуш (керда материал йолаеш), кердадаккха деза хьалхагIа Юмадаьр. Шу чакхдоалаш Юмадаьр, юха кердадоаккхаш, чЮагIаде деза.

Кьоастабе йиш йоацаш чЮагIа бувзам ба грамматика шин даькьа юкье (морфологенеи синтаксисаи).

Хъехархочун декхар да берашта тайп-тайпарча разделашта юкьера бувзам бовзийтар, царна хIаранена хьисапе йола башхалонаш кьоастайта хар.

Керттера къамаъла доакъош Јомадара хъехархочо дІакхетаде деза бераш цар синтаксически лоархІамах, хІаъта синтаксис Јомаеш, къамаъла доакъоеш дола хоамаш чІоагІдар.

ЧІоагІа лоархІае да, хъехархочо берашца, ца хаддаш, дувзаденна къамаъл шаърдеш болх бар а.

ХІара класса лаърхІа программашка луча материалашка я разделаш: «Дувзаденна къамаъл шаърдар», «Јомадаъчохи кхетадаъчохи керттердар».

Хъехархо декхарийла ва дешархой кхетам, цар Јомадаъчун ганз чІоагІъеш цу разделашка луш дар дizza кхоачашдайта.

Хъехархочо а школана а тІалатта керттера декхар да шоашка хъаденна бер, сердалон дІоагІа дІабе а делла, нийсача наькъах кхета а даъ, Даъхенна дІадалар. Шоаех тийша а тийша, шоашта тІадилла из декхар цІенача декхарца кхоачашде деза.

5 - 9 классашкара йоозон балхий тайпаш

БАЛХИЙ ТАЙПАШ	5 КЛАСС	6 КЛАСС	7 КЛАСС	8 КЛАСС	9 КЛАСС
Диктант	2	2	2	3	3
Тахкара диктант	3	3	3	3	3
Изложени	2	2	2	2	2
Сочинени	2	2	2	2	2

Хайначох а кхетадаьчох а керттерадар

5-гIа класс чакхйоаккхаш, дешархошта Iомадаьчох а кхетадаьчох а ха дезар: дешаш фонетически а, деша оттамца а, морфологически а дашхар; предложени (шиь е кхоь керттера маьже йола) синтаксически тахкар; Iомаяьча тайпара, цхьалханеи чоалханеи предложенеш увттаяр; 1—5-чеи классашка Iомаяьча материалаца йоагIа орфограммаш хьалаха а, дешай нийсаяздара бокьонаш хьаювца хар.

Iомадаьчохи кхедаьчохи керттердар

VI-гIа класс чакхйоаккхаш дешархоша Iомадаьчохи кхедаьчохи ха дезар:

Дукха маIанаш долча дешай маIанаш тахка а уж предложенешта юкьекхувла а хар. Кхетош долча дошлорга новкъосталца деша маIан гучадаккхар.

VI-ча классе Iомадаь къамаьла доакьош грамматически белгалонашца къестаде хар.

I—VI-чеи классашка Iомаяьча метта материалашца йоагIаш йола орфограммаш лаха а, царца дешаш нийсаязде а, къестаде а хар.

Къамаьла хозагIа а нийсагIа а хургдолаш, цIердешаех а, белгалдешаех а, хандешаех а латта синонимаш, омонимаш, антонимаш къамаьла юкье нийса кхувла хар.

Юмаяь пунктограммаш предложенешкара къестеа а йовзийта а хар.

Сочиненена чоалхане план оттае хар. Сочиненена лаьрхIа йола материал гул а яь, тема, керттера уйла гойташ, цхьалхаяккха хар. Пишлон а (класс, ферма, завод...) Iалама а сурт гойташ йола элементаш юкье а йолаш, ма дарра гойташ, лоацца дувцара хьисапе текст вIашагIйолла хар. Шоай текста метта (оформлене) чулоацама говзал лакхье хар (шоаш Юмаяьча материалага хьежжа).

Юмадаьчохи кхедаьчохи керттерадар

7-гIа класс чакхийоаккхаш, дешархошта Юмадаьчохи кхедаьчохи ха дезар:

7-ча классе Юмадаь керттера а гIулакха а къамаьла доакьош довзар, нийса къестаде хар.

Масдарийи, причастеи, деепричастеи корчамаш юкье дола (Юмадаьча хоттаргашца ювза) предложенеш синтаксически тахкар.

1—7-чеи классашка Юмаяьча материалашца йоагIаш йола орфограммаш лаха (къесто а), дешай нийсаяздара наькъаш белгалдаха хар.

Причастеи деепричастеи корчамаш запятойшца къестаде хар.

Къамаьл хозагIа а нийсагIа а хургдолаш, куцдешаех латта синонимаш, омонимаш, антонимаш къамаьла юкье нийса кхувла хар.

Адамий куц-кеп, гIирс (кийчвалар), къахьегама гIулакхаш дувцаш дола дувцараш яздар, белгалгьяьча сюжетах дувцар яздар, дешархой шоай вахарца нийсденнача е цар юкьара-пайданеча балхах лаьца сочинени язьяр.

Юмадаьчохи кхедаьчохи керттарадар

8-гIа класс чакхйоаккхаш, дешархоша Юмадаьчохи кхедаьчохи ха дезар: цхьанкхийтта дешаш, цхьан оттамеи шин оттамеи предложенеш, ма дарра къамаьл юкъе дола предложенеш тахкар.

Цхьантайпарча маьженашца, чудерзора дешашца, къаьстача маьженашца, юхедилларца, тIадерзарца, юкъедоаладаьча дешашца йоаржаяь цхьалхане шин оттамеи цхьан оттамеи предложенеш оттае. Къамаьла юкъе синтаксически синонимаш кхувла хар.

Литературни метта нормаш (бокьонаш) лораяр.

8-ча классе Юмаяь пунктограммаш лаха а йоазонашка сецара хьаракаш нийса увттаде а хар.

Цхьантайпара маьженаш, чудерзора дешаш, къаьста маьженаш, юхедиллар, тIадерзар, юкъедоаладаь дешаш, ма дарра къамаьл, цитаташ, айдардешаш юкъе долча предложенешка сецара хьаракаш нийса увттадар.

ДоагIача, подлежащениеи сказуемениеи юкъе тире йиллар.

5—8-чеи классашка Юмаяь орфограммаш, пунктограмма- ши предложенешка нийса язье хар, уж хьалаха хар.

Орфограммашца доагIаш доаца дешаш нийсаязде хар (масала: маьнги, цаI, футтаройна, и. кх. дI.).

Текста стиль къоастае хар. Меттигий, памятникий сурт гойташ йола изложени (дувцара текст) язье хар.

Меттигах, исторически, культура памятникех лаьца доакьош юкъе а долаш, сага гIулакх, эздий оамалаш гойташ йолча темаех лаьца дувцара кеп а, Юмаяьча литературни произведеней темаех а, литературни турпалхой гIулакхаш оамалаш гойташ йола а сочиненеш язье хар.

Юмадаьчохи кхетадаьчохи кергтерадар

9-гIа класс чакхйоаккхаш, дешархошта Юмадаьчохи кхетадаьчохи ха дезар:

Чоалханеча предложенешта синтаксически тохкамаш де хар,

Тайп-тайпарча кепара чоалхане предложенеш увтгае а, къамаьла чулоацамга а стилага а хьежжа, синтаксически синонимех пайда эца а хар. Текста тайпа а стиль а къестаде хар.

Литературни метга нормаш лораяр.

8—9-чеи классашка Юмаяь пунктограммаш лаха а, йоазошка уж нийса увтгае а, тахка а хар. 5—8-чеи классашка Юмаяьча орфограммашца дола дешаш нийсаязде а цар яздар а бокьонаш хьаювца а хар.

Историко-литературни темах доклад кийчье а еша а хар. Йоккха йоаача литературно-критически статьяна тезисаш е конспект отгае хар. Публицистически (юкьара — политически) кепара сочинени язьяр.

Сочинена чулоацам а метга говзал а шаьрьеш, нийсьеш кхоачашье хар. Орфографически, пунктуационни, грамматически, стилистически гIалаташ лаха а нийседе а хар.

V—IX-чеи классашка дешархой гIалгIай метта йоозон балхашта мах бара нормаш

ГIалгIай метта, Iалашонашка хьежжа, йоозон балхаштайп-тайпара хила тарлу.

Дешархоша кхоачашдаьча наьна метта йоозон балхашта увтгаеча оценкай нормаша новкъостал дергда, аьнна, хет, гIалгIай мотт хьехара говзал лакхьяккхара а йоозон балхаца лехар цхьан тайпара хилийтара а.

Хьехархо декхарийла ва хIара йоозон балха мах, цун массайола оагIув лоархIаш, хоадабе. Дешархоша даьча йоозон балхашта мах бара чIоагIьяьча нормайх гIо-новкъостал хул хьехархочоа берий говзал лакхье а (йоозоний) мах нийса бе а.

I. V—IX-чеи классашка язъеча тахкара диктанташта мах бар

V—IX-чеи классашка дешархошта луча диктантий дешай боарам, юкьера лаьрхIача, укх тайпара могабаьб:

V-ча класса — 30—40 дош

VI-ча класса — 50—60 дош

VII-ча класса — 60—70 дош

VIII-ча класса — 80—90 дош

IX-ча класса — 90—100 дош

Текст хоржаш а ешаш а хила эшар.

1. Диктанта текст литературни метта язъяь, дешархой кхетаргболаш, хила еза.

2. Тахкара диктант шоллагІча е кхоалагІча урока тІа язйича бакъахъа хургъа.

3. Хъехархочо, сих да луш, текст Јоеша еза, литературни дош алара бокъонаш толха ца еш. Ше из йийша ваьлча, дешархой кхеташ доацар къоастаду, бераша кхета ца ду хала дешаш доска тІа дІаязду.

Цул тІехъагІа, хьалхара предложени дІа а йийше, кІеззига сабарду хъехархочо. Дешархоша цу юкъа из предложени дагахъа кердаяккха еза. Хъехархочо, цхъа юкъ яьлча, из предложени юха а еш, тІаккха бераша дІаязъю, и. кх. дІ.

Диктанташка орфографически а пунктуационни а гІалаташ къаьст-къаьста белгалду, балха мах бу.

V—IX-чеи классашка дешархоша язъяьча диктанта мах беш, хъехархочо пайда эца беза укх нормаех:

I. Диктантах «5» оттаю, нагахь орфографически гІалат а доацаш, цхъаннел совгІа пунктуационни гІалат ца хуле (цІена язъяьча диктантах).

2. «4» оттаю, кхаьннел совгІа орфографически а шиннел совгІа пунктуационни а гІалат ца хуле (е шиь орфографически, кхоь пунктуационни гІалат хуле);

3. «3» оттаю, 6-нел совгІа орфографически а 4-нел совгІа пунктуационни а гІалат хуле;

4. «2» оттаю, 10-нел совгІа орфографически а 5-нел» совгІа пунктуационни а гІалаташ хуле (е 6 орфографически, 7-нел совгІа пунктуационни).

Дешархочун болх тохкаш, гІалат лархІа деза, программашка белгалъяьха нийсаяздара бокьонаш толхаеш уж дале.

Оценка оттаеш, ца лоархІаш дус укх тайпара гІалаташ:

1. Программашца йоаца е Юмаяь йоаца орфографически а пунктуационни а бокьонаш толхаеш дола гІалаташ. Масала, 5-ча классе дагІача берашта лархІац таьрахьдешаш нийсаяздара бокьонаш толхаеш доалийта гІалаташ (уж 6-ча классе Юмаю) е дакьилгаш нийсаяздара бокьонаш толхаеш даь гІалаташ (уж 7 ча классе Юмаю), и. кх. дІ.

2. Описка нийсаяздара бокьонашца доагІаш доаца гІалат. Масала, «делкье» язде дезача «елкье» яздой и. кх. дІ.

3. «Мела хий» ца а яздеш «миэла хий» е «деза цІа» ца а яздеш «диэза цІа» яздой (дифтонгашта иэ, уо метта цхьалха мукьа алап яздара бокьо кьовсаме латташ хиларах), гІалат лархІац дешаш, маІанга хьежжа, доагІаш дола дизза дифтонгаш иэ, уо яздеш хуле.

4. Цхьадолча цІердешашка лура дожаре чаккхе *-чунна, -чоа*, хотталура дожаре *-чунах, -чох* яздеш хуле. Уж шак- кхе чаккхе гІалгІай метта лелаш я (*дешархочунна, дешархочоа; дешархочунах, дешархочох; ...*).

5. Дешай кьоастам гойташ, цІердешашка йола аффрикаташ «дж», «дз». Масала *гІаж (гусь) — гІадж (палка), божа (доахан) — бодж (козел), моза (муха) — модз (мед)*, и. кх. дІ. яздеш хуле.

Дешархоша деча гІалаташта юкьера доккхий а кагий а гІалаташ кьесто деза.

Доккхий гIалаташ лоархI:

1. Хьалххе Iома а яь, чIоагIа яь, нопагIа пайда эцаш йола орфографическии пунктуационни бокьонаш толхаеш дола гIалаташ.

2. Хьалххе Iома а яь, юха кердаяьха орфографически, пунктуационни бокьонаш толхаеш дола гIалаташ, и. кх. дI.

Кагий гIалаташ лоархI:

1. Диктант язъеча хана Iомаь чакхъяланза йола бокьонаш толхаеш дола гIалаташ.

2. Чоалханеча хандеша (цхьадолча) нийсаяздар, масала: *верзавир е верзавар; яздар е яздыр*, и. кх. дI.

3. Хандеша формашка шекон мукъа озаш язъера бокьонаш, масала: *латтилга (латталга), уллилга/, воагIилга (воагIалга), вагIилга (вагIалга)*, и. кх. дI.

4. Мукъаза озаш **ч, к, хь** кьоастаеча хана, цига **ь** метта **ь** хьарак отгадой, масала: *Яхьья (Яхья)* и, кх. дI.

II. Изложене мах бар

Изложена лаьрхIа луш йола текст цхьацца оамал кхееш а (къахьегама, патриотизма е идейно-эстетически чулоацам болаш, и. кх. дI.) дешархой цун чулоацамах кхетаргболаш, литературни меттаца йоагIаш а хила еза.

Изложенена лаьрхІа йола текст хила еза укх боарамах:

V-ча классе — 65 — 75 дош

VI-ча классе — 75 — 85 дош

VII-ча классе — 85 — 95 дош

VIII-ча классе — 95 — 105 дош

IX-ча классе — 110 — 120 дош

Тахкара изложенена лаьрхІа харжа йола текст хьехархочо шозза еш.

Дешархоша язъяьча изложеной мах беш, хьехархочо пайда эца беза укх нормаех:

1. **«5» отгаю:**

а) нагахьа санна, уйлаш бувзамца нийса а тема чулоацамца йизза йоагІаш а, нийсача литературни меттаца изложени язъяь яле;

б) изложени язъеш, дешаш хержаш е предложенеш увтгаеш кхаьннел совгІа гІалат даьдеце;

в) цхьаннел совгІа орфографически е пунктуационни мара гІалат даьдеце.

2. **«4» отгаю:**

а) нагахъа идейни чулоацам нийса а бале, дувчача гѳулакхий керттера моттигаш литературни меттаца йоагѳаш а аргѳанца нийса язъяъ а яле;

б) изложени язъеча хана, дешаш хержаш е предложенеш увтгаеш, кхаъннел совгѳа гѳалат даъдеце;

в) орфографически кхоъ, пунктуационни цхъаннел совгѳа гѳалат даъдеце.

3. **«3» отгаю:**

а) нагахъа санна, чулоацам нийса бийцабале, 2/3 предложени литературни меттаца ца йоагѳаш, цхъадола кагий хѳ маш нийса ца гойташ йола моттигаш хуле, къамаъла юкъе цхъа гѳалат а хуле;

б) дешаш хержаш е предложенеш увтгаеш 4-нел совгѳа гѳалат хуле;

в) ялхнел совгѳа орфографически диънел совгѳа пунктуационни гѳалат даъдеце.

4. **«2» отгаю:**

а) нагахъа санна, изложене тема нийса яъшха еце, мотт къе, къамаълаца доккхий гѳалаташ долаш, изложени язъяъяле;

б) дешаш хержаш а предложенеш увтгаеш а ялхнега кхоачаш гѳалаташ даъдале.

в) 14-нега кхоачаш орфографически пунктуационни гѳалаташ хуле, (9-нел тѳех доаца орфографически гѳалат а лоархѳаш).

5. **«1» отгаю:**

- а) нагахъа санна, темах кхета йиш йоацаш, изложени язъяь хуле;
- б) изложени язъеча хана дешаш хержаш а предложенеш увтгаеш а ялхнел совгIа гIалат даьдале;
- в) 14-нел совгIа орфографически а пунктуационни а гIалат даьдале.

Изложенена ши оценка отгаю: цаI грамматиках, шоллагIяр литературах.

III. Сочиненей мах бар

Сочиненей темаш программаша хIара класса белгалъяьххача тайпара я, Цул совгIа, хIара класса программай чулоацамга хъежжа, сочинени язъеш, керттера декхараш укх тайпара да:

1. Темах дика кхетар, цун чулоацам кIоарга а нийсача кепара а хьатIаэцар; ший чулоацамга хъежжа, хиннача хIамашта е дайнача (е гуш долча) хIамашта, турпалхой гIулакхашта мах бе а маIан де а хар; чулоацамах керттерадар ларде долаш чIоагIдаь хилар; тема кьоастаеш эша материал йоалаяр; юкъяра маIан де хар; цитаташ кхувла а уж дIанийсье а хар.
2. Сочинене доакьош шоай боарамга а, маIанга а, бувзамга а диллача, шоайла цхъана доагIаш хилар.
3. Наьна метта говзамеча гIирсех пайда эцар, нийсача литературни меттаца язъяь хилар.

Сочинени язъеш, лораве беза боарам:

5 класс - 50 -60 дош

6 класс -60 -70 дош

7 класс - 70 -80 дош

8 класс - 80 -90 дош

9 класс - 90 - 100 дош

У р. №	Урока тема	Сахь т	Урока тип	Урока г1ирс (ИКТ, ТСО, сурташ, унах1ена лораяра болх)	Урока лоарх1амаш, декхараш	Ц1аг1а ра болх	Таърахь		
							9г		
1	1омадар кердадаккхар цхьанкхийгача дешашта юкьера бувзам	1	Вводный урок	Дидакт. Материал, сало1а минот, гуманно- личностная технология	1омадар кердадаккхар; цхьанкхийгта дешашта юкьера бувзам хьокхар. Г1алг1ай меттацара безам совбаккхар	Оаг1.14 2 Упр.273	04.09		
2	Цхьалхане предложенеш	1	Обобщение и систематизиц ия знаний	Карточкаш ж-л «Села1ад», техн. проблем. обуч . сало1а мин	Цхьалхане предложенех ховр ч1оаг1дар; дешархой сакхетам лакхбар	Оаг1. 143 Упр.276	05.09		

3	Цхъа оттама предложений тайпаш	1	Обобщение и систематизация знаний, умений	ИКТ, дидакт. материал, техн. личностно-ориент. развивающ. обучения, сало 1а мин	Цхъан оттама предложений тайпаш довзийтар; 1алам лорадара т1ахъекхар	Багахб. Произведенешта юкьера 5-6 предложени хъаязье	11.09		
4/5	Цхъантайпара маъженашца чоалхане ерзяь предложенеш	2	Формирование знаний, умений, навыков	Карточкаш, сурташ, худож. произведенеш, технология на основе активизации и интенсификации деят-ти уч-ся, Сало 1а мин.	Цхъантайпара маъженашца чоалхане ерзяь предложенеш ховр ч1оаг1дар; Даъхенцара безам кхебар	Шоашкара 5-6 предл. Оаг1.146 Упр.283	12.18.09		
6	Къаьстача маъженаша чоалхане ерзяь предложенеш	1	Совершенство знаний, умений	Ж-л «Лите ратурни Г1ал-г1айче», сало 1а минута, технология на основе активизации и интенсификации деят-ти уч-ся	Къаьстача маъженаша чоалхане ерзяь предложенеш йовзийтар; дешархой сакхетам лакхбар	6-7 предл. оттае Оаг1.148 Упр.287	19.09		
7	Грамматика бокъонах предложене маъженах ца дувзалуш дола дешаш	1	Обобщение и систематизация знаний	Багахбувца-ма произ. Учебник, Технология инд. воспитания, Сало 1а мин	Грамматика бокъонех предложене маъженах ца дувзалу дешаш довзийтар: г1алг1ай	Оаг1.149 Упр.285	25.09		

					меттацара безам совбакхар				
8/9	Сочинени «Гуйре»	2	Развитие речи	Сурташ, сало1а минута, технология на основе активизации и интенсификации деят-ти уч-ся	Дувзаденна къамаьл шаьрдара болх; 1алама хозленаш тахка а ювца хар	Сочинен и язъе кийчо ер	26.09 02.10		
10	Чоалхане предложенех синтаксис. Чоалхане предложенех бола юкьара кхетам	1	Вводный урок	Худож. произведе-неш, таблица, Технология инд. воспитания, Сало1а мин.	Чоалхане предложенех бола юкьара кхетам балар	Оаг1.15 0 Упр.292 №51	03.10		
11	Чоалханеча предложени тайпаш	1	Формирование знаний, умений, навыков	Худож.произведенеш, карточкаш, Технология инд. воспитания, Сало1а мин.	Чоалхане предложени тайпаш довзийтар: г1алг1ай исторей оаг1онаш йовзийтар	Оаг1.15 2 Упр.294 №52	09.10		
12	Чоалхане-цхьанкхийтга-ча предложе-нех бола юкьара кхетам	1	Формирование знаний, умений	Худож.произведенеш, карточкаш, техн. использования исслед. Метода, сало1а мин.	Чоалхане-цхьанкхийтгача предложенех бола юкьара кхетам балар	Оаг1.15 3 Упр.298 №53	10.10		
13-14	Чоалхане-цхьанкхийтга-ча	2	Комбинированный урок	Г1алг1ай багахбувца-ма произве-денеш, карточкаш	Чоалхане-цхьанкхийтгача предложенешта	Оаг1.15 6	16.101 7.10		

	предложе-нешта юкьера хоттаргаш			,Техн. проблемн. обуч., Сало1а мин	юкьера хоттаргаш довзийтар	Упр.301 №54 шоашка-ра 5-6 предл. д1аязье			
15/16	Тохкама диктант	2	Контрольнй урок Сало1а мин	Диктанти сборник, Техн. проблемн. обуч.,	1омадаьчун тохкам бар	1ом.керд	23.14.10		
17	Ч-цхь.предл.юкье хоттаргаш	1	Комб.урок	Дидакт.мат	Хоттаргаш керд	55.1ом.керд	30.10		
18/19	Чоалхане-цхьанкхийтта-ча предложе-нешта юкье сецара хьаракаш увттадара бокьонаш	2	Обощение и систематизация знаний, умений	ИКТ, карточкаш, Технология инд. воспитания, Сало1а мин.	Чоалхане-цхьанкхийттача предложенешта юкье сецара хьаракаш увттадара бокьонаш йовзийтар; Даьхенцара безам кхебар	Оаг1.158 Упр.308 Оаг1.159 Упр.310 №55	31.10.13.11		

20	Чоалхане- карара предложенех бола юкъяра кхетам	1	Комбинированный урок	ИКТ, карточкаш, Техн. проблемн. обуч., Сало 1а мин	Чоалхане- карара предложенех бола кхетам балар; наьна меттацара безам совбаккхар	Оаг1.16 2 Упр.312 №56	14.11		
21/ 22	Изложени	2	Развитие речи	Диктантти, изложений сборникаш, техн. использования исслед. Метода, сало 1а мин.	Дувзаденна кьамаьл шаьрдар; дешархой сакхетам лакхбар	Изложени язье кийчо яр	20.11 21.11		
23	Чоалхане- карарча предложене-на юкъяра кертереи тлатохеи предложенеш	1	Формирование знаний, умений, навыков	Худож. произведенеш, учебник, Техн. проблемн. обуч., Сало 1а мин	Чоалхане-карарча предложене кертереи тлатохеи предложенеш кьоастае 1омабар	Оаг1.16 4 Упр.316 №57	27.11		
24	Тлатохача предложене кертерча предложене-цара бувзам	1	Систематизация и обобщение	Карточкаш, учебник, техн. использования исслед. метода, сало 1а мин. ,	Кертереи тлатохачеи предложенешта юкъяра бувзам хьокхар; тлатолай эздий оамалаш ювцар	Оаг1.16 6 Упр.320 №58	28.11		

25/ 26	Сочинени	2	Развитие речи	техн. использования исслед. метода, сало 1а мин.	Эздедаца хилара кагирхой т1ахъехар	Соч.т1а болх бе.	04.12 05.12		
27	Т1атохача предложене моттиг	1	Формирование и совершенствование знаний	Таблица, техн. на основе активизации и интенсификации деят-ти уч-ся, сало 1а мин.	Т1атоха предложене моттиг чоалхане-карарча предложенешка гойтар	Оаг1.16 8 Упр.322 №59	11.12		
28	Т1атохача предложене тайпаш. Карарчун т1атоха предложенеш	1	Комбинированный урок	Карточкаш, учебник, техн. личносно-ориент. развивающ. обучения, сало 1а мин	Чоалхане- карарча предл-та юкье т1атоха предл-й тайпаш довзийтар; наьна меттацара безам совбаккхар	Оаг1.16 9 Упр.326 №60	12.12		
29	Кхоачама т1атоха предложенеш	1	Формир.зн, умений навыков	. Г1алг1ай багахбувцама произведенеш, Техн. проблемн. обуч., Сало 1а мин	Кхоачама т1атоха предложенеш	Оаг1.17 1 Упр.329	18.12		
30	Диктант	1	Формирование знаний, умений, навыков	Диктантый сборник, техн. использования исслед. метода, сало 1а мин	1омадаьр тахкар бола кхетам балар: хоза оамалаш хьокхар	55-60 керд №61	19.12		

31	Къоастама тlатоха предложенеш	1	Комбин.урок	Карточкаш, сурташ, техн. личносно-орент. развивающ. обучения, сало1а мин	Къоастама тlатоха предложенех бола кхетам балар: наьна меттацара безам кхебар	Оаг1.17 2 Упр.332 №62	25.12		
32	Лоаттама тlатоха предложенеш	1	Совершенствование знаний, умений	Ж-л «Села1ад» учебник, техн. личносно-орент. развивающ. обучения, сало1а мин	Лоаттама тlатоха предложенех бола кхетам балар: эзделах дувцар	Оаг1.17 3 Упр.334 №63	26.12		
33	Бахьана тlатоха предложенеш	1	Комбинированный урок	Худож.произведенеш, карточкаш, техн. личносно-орент. развивающ. обучения, сало1а мин	Бахьана тlатоха предложенех бола кхетам балар: г1алг1ай меттацара безам совбаккхар	Оаг1.17 6 Упр.339 №64	15.01		
34	Хулачун тlатоха предложенеш	1	Формирование знаний, умений, навыков	Ж-л «Литературни Г1ал г1айче» карточкаш, Техн. проблемн. обуч., Сало1а мин	Хулачун тlатоха предложене бола кхетам балар: 1алама хозленаш хьокхар	Оаг1.17 7 Упр.343 №65	16.01		
35/ 36	Изложени	2	Развитие речи	Техн. проблемн. обуч., Сало1а мин	Дешархой д/къ.шаьрдар	Изл.г1а болх бе	22.01 23.01		

37	Дагалоацама тlатоха предложенеш	1	Комбинированный урок	Учебники пособи (Картоева А.А), карточкаш, техн. личносно-ориент. развивающ. обучения, сало1а мин	Дагалоацама тlатоха предложенех бола кхетам балар; Даьхенцара безам кхебар	Оаг1.17 9 Упр.346 №66	29.01		
38	Бехкама тlа-тоха предло-женеш	1	Формирование знаний, умений, навыков	Сурташ, карточкаш, техн. личносно-ориент. развивающ. обучения, сало1а мин	Бехкама тlатоха предложенех бола кхетам балар: даьй хоза гlулакхаш дувцар	Оаг1.18 0 Упр.349 №67	30.01		
39	Духьалара тlатоха предложенеш	1	Обобщение и систематизация знаний, умений, навыков	Худ.произв. ж-л «Села1ад», Техн. проблемн. обуч., Сало1а мин	Духьалара тlатоха предложенех бола кхетам балар: гlалгlай меттацара безам кхебар	Оаг1.18 1 Упр.353 №68	05.02		
40	Диктант	1	Разв.речи	Текст .техн.пробл.обуч.сало1ама мин.	Д.къамаьл шаьрдар	1омад.ке рд	06.02		
41	Хана тlатоха предложенеш	1	Комбин. урок	Ж-л «Лите ратурни Гlалгlайче» карточкаш,	Хана тlатоха предложенех бола кхетам	Оаг1.18 3	12.02		

				Техн. проблемн. обуч., Сало 1а мин	балар: 1алам лорадара т1ахьекхар	Упр.357 №69			
42	Боарама т1атоха предложенеш	1	Формирование знаний, умений, навыков	Учебник, худож. произведенеш, техн. личносно-ориент. развивающ. обучения, сало 1а мин.	Боарама т1атоха предложенех бола кхетам балар: Даьй мехкацара безам кхебар	Оаг1.18 4 Шоашка ра 5-6 предл. отгае	13.02		
43	Дара- куца т1атоха предложенеш	1	Формирование и совершенствование знаний, умений, навыков	Карточкаш учебник, Техн. проблемн. обуч., Сало 1а мин	Дара-куца т1атоха предложенех бола кхетам балар; дешархой сакхетам лакхбар	Оаг1.18 6 Упр.363 №71	19.02		
44/ 45	Сочинени	2	Развитие речи	техн. использования исслед. метода, сало 1а мин.	Дувзаденна къамаьл шаьрдар	Сочинен и язье кийчо яр	20.02 26.02		
46	Массехк т1атохача предложеней кертерчун-цара бувзам	1	Вводный урок	ИКТ, учебник, Техн. проблемн. обуч., Сало 1а мин	Массехк т1атохача предложеней ший йола чоалх-карарача предложенех бола кхетам	Оаг1.18 9 Упр.365	27.02		

					балар; гражд. темах лаьца дувцар	№72			
47/ 48	Массехк тlатоха предложени йолча чоалхане-карарча предложене чу сецара хъаракаш	2	Обобщающ ий урок	Художеств.произведенеш, учебник, техн. личносно- ориент. развивающ. обучения, сало1а мин.	Массехк тlатоха предложени йолча чоалхане-карарча предложене чу сецара хъаракаш увттадара бокьонаш йовзийтар	Оаг1.19 2 Упр.370 № 373	05.03 06.03		
49	Цхъанкхийттеи карареи предложенешта юкье йола чоалхане предложенеш	1	Комбиниро- ванный урок	Г1алг1ай багахбувца-ма книжкаш, карточкаш, Техн. проблемн. обуч., Сало1а мин	Цхъанкхийттеи карареи предложенешта юкье йола чоалхане предложенеш йовзийтар; Даьхенцара безам кхебар	Оаг1.19 4 Упр.376 №74	12.03		
50	Хоттаргаш доаца чоалхане предложенеш	1	Обобщающ ий урок	журналаш,сборник	Хоттаргаш доаца чоалхане предложенеш бола кхетам балар	Оаг1.19 6 Упр.377	13.03		

						№751ом			
51/ 52	Тахкара диктант	2	Контр.урок	Икт,ж«Лит.Г1алг1айче, техн. личносно-орент. развивающ. обучения, 1омадаьчун тохкама бар.сал. мин	Наьна меттацара бзам совб.,	.керд	19.03 20.03		
53	Хоттаргаш доацача чоалхане предложенешта юкье сецара хьаракаш	1	Формирова- ние знаний, умений, навыков	ИКТ, карточкаш, Техн. проблемн. обуч., Сало1а мин	Хоттаргаш доацача чоалхане предложенешта юкье сецара хьаракаш увттадара бокьонаш йовзийтар	Оаг1.19 8 Упр.380 №76	02.04		
54	Меттах лаьца юкьара кхетам Мотт а цун ма1ан. Метта 1илман доакьош	1	Комбиниро- ванный урок	Книжкай хьокхам, техн. использования исслед. метода, сало1а мин.	Метта 1илман доакьон а цар ма1анаш а довзийтар; меттацара безам совбаккхар	Оаг1.20 1 Упр.385 №77	03.04		
55/ 56	Изложени	2	Развитие речи	Сборник изложений, диктантов, Техн. проблемн. обуч., Сало1а мин	Дувзаденна кьамаьл шаьрдара болх	Изложе ни язье кийчо яр	09.04 10.04		
57	Литературни метта стилаш а	1	Совершенст -ование	ИКТ, книжкай хьокхам, , техн. личносно-орент.	Литературни метта стилаш йовзийтар;	Оаг1.20 4	16.04		

	художественни литературни мотт а		знаний, умений, навыков	развивающ. обучения, сало 1а мин	художественни литература чам совбаккхар	Упр.388 №78			
58	Синонимика-стилистика бух ба	1	Обобщение и систематизация знаний, умений, навыков	ИКТ, карточкаш, техн. лично-ориент. развивающ. обучения, сало 1а мин	Синонимий тайпаш а цар ма 1анаш довзийтар: шаъра къамаъл де дешархой 1омабар	Оаг1.206 Упр.390 №79	17.04		
59/ 60	Сочинени	2	Обобщ.и сист.знаний ,умений навыков	Икт,карточки,техн.личн.ор иент.разв.обуч,сало 1ама миног	Даъхенцара безам совбаккхар	Соч.т1а болх бе	23.04 24.04		
61	Къамаъла культура а метта художественни башхалонаш а	1	Комбинированный урок	Стихай сборникаш, техн. лично-ориент. развивающ. обучения, сало 1а мин	Мотт хоза а нийса бувцара а яздаранормаш йовзийтар: хоза къамаъл дувца 1омабар	Оаг1ю208 Упр.394 Упр.396	07.05		
62/ 63	Сецара хъаракаш увттадара бокъонаш кердаяхар	2	Совершенство-вание знаний,	Художест-венни произведе-неш, карточкаш, Техн. проблемн. обуч., Сало 1а мин	Сецара хъаракаш увттадара бокъонаш кердаяхар	Оаг1.215 Упр.397	08.05 14.05		

			умений, навыков						
64/ 65	Тохкама диктант	2	Контрольны й урок	техн. личносно-ориент. развивающ. обучения, сало 1а мин	1омадаьчун тохкам бар	Кердада ккхар	15.05 21.05		
66/ 68	1омадаьр кердадаккхар	3	Обобщающ ий урок	Учебник, техн. использования исслед. метода, сало 1а мин.	1омадаьр кердадаккхар		22.05 28.05 29.05		
	Резерв								

